

Ian McEwan'ın *Benim Gibi Makineler* Romanında Robot Hakları İkilemi

The Robot Rights Dilemma in Ian McEwan's Machines Like Me

Özge ÖZGÜN

Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Adıyaman, Türkiye
Asist. Prof., Adıyaman University, Faculty of Science and Letters, English Literature and Language, Adıyaman, Türkiye
Orcid: 0000-0002-5434-2933 oozgun@adiyaman.edu.tr

Mehmet Fikret ARARGÜÇ

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Erzurum Türkiye
Assoc. Prof., Atatürk University, Faculty of Letters, English Literature and Language, Erzurum, Türkiye
0000-0002-4546-4509 fikretararguc@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Özgün, Ö. and Arargüç, M. F. (2025). Ian McEwan'ın *Benim Gibi Makineler* Romanında Robot Hakları İkilemi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 69, 70-85.

Özgün, Ö. and Arargüç, M. F. (2025). The Robot Rights Dilemma in Ian McEwan's *Machines Like Me*. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*. 69, 70-85.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 21 March 2025 / 21 Mart 2025

Accepted/Kabul Tarihi: 7 July 2025 / 7 Temmuz 2025

Published/Yayın Tarihi: 30 September 2025 / 30 Eylül 2025

Pub Date Season/Yayın Sezonu: September / Eylül

Issue/Sayı: 69

Pages/Sayfa: 70-85

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Özge ÖZGÜN ve Mehmet Fikret ARARGÜÇ).

Conflict of Interest/Çıkar Beyanı

There are no conflicts of interest./Bu çalışma kapsamında herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile çıkar çatışması yoktur.

Declaration of Authors' Contribution/Yazarların Katkı Oran Beyanı

This article has one author and the contribution rate of the author is 100 %/Bu makale tek yazarlıdır ve yazarın katkı oranı yüzde 100'dür.

Copyright & License/Telif Hakkı ve Lisans: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0./Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır

Öz

'Robot hakları' kavramı, yapay zekâ ve robotların karmaşık hale gelen işlevleri ve insan-robot etkileşimleri nedeniyle güncel bir tartışma konusu haline gelmiştir. Robotların insanlara benzeyen yetenekler kazanmasıyla birlikte, hakları olup olamayacağı sorusu farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından sıkça gündeme getirilmektedir. Edebiyat da robot hakları konusunu kurgusal bir zemin üzerinden sorgulamaya olanak tanırken, toplumsal beklentiler ve tutumlar ışığında bu tartışmaları şekillendiren disiplinlerarası bir araç işlevi görmektedir. Bu çalışma, edebiyatın sunduğu olanaklarla, somut bir örnek üzerinden robot hakları tartışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmayı ve insan-robot etkileşimini bu haklar çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Ian McEwan'ın yapay zekâyâ sahip androidlerle insanlar arasındaki karmaşık ilişkileri ele alan *Benim Gibi Makineler* (*Machines Like Me*) adlı romanı, David J. Gunkel'in *Robot Hakları* kitabındaki dört temel başlık (Robotların hakları olamaz/olmamalıdır, olsa da/olmamalıdır, olabilir/olmalıdır, olamasa da/olmalıdır) çerçevesinde incelenmiştir. Böylelikle, insanların robotlarla olan ilişkilerinin doğurduğu ahlaki ikilemleri ele alarak, robot hakları tartışmasının yalnızca teorik bir mesele olmadığını ve insanlığın geleceğini şekillendirecek pratik sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Ayrıca, robotların topluma entegrasyonunun sosyal ve ahlaki bağlamda önemli dönüşümler yaratabileceğini ve edebiyatın bu dönüşümün anlaşılmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Böylece, robot haklarına ilişkin tartışmalara edebi bir bakış açısı eklenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Benim Gibi Makineler, David J. Gunkel, Ian McEwan, Robot Hakları, Yapay Zekâ.

Abstract

The concept of 'robot rights' has become a current topic of discussion due to the increasingly complex functions of artificial intelligence and robots, as well as the human-robot interactions. As robots acquire human-like capabilities, the question of whether they can or should have rights is frequently raised by researchers from different disciplines. Literature, while providing a fictional framework for exploring the issue of robot rights also serves as an interdisciplinary tool that shapes these debates in line with societal expectations and attitudes. This study aims to offer a fresh perspective on the debate on robot rights by using the possibilities offered by literature to examine a concrete example and analyze human-robot interaction within the framework of these rights. In this context, Ian McEwan's novel *Machines Like Me*, which explores the complex relationships between humans and androids with artificial intelligence, is analyzed through the four basic frameworks presented in David J. Gunkel's *Robot Rights* (Robots cannot/should not have rights, robots can/should have rights, although robots can/should not have rights, even if robots cannot/should have rights). By addressing the moral dilemmas arising from human-robot relations, the study shows that the debate over robot rights is not just a theoretical issue but could have practical consequences that could shape the future of humanity. It also shows that the integration of robots into society could lead to significant social and moral changes and that literature has an important role to play in understanding these changes. In this way, a literary perspective is added to the debate on the rights of robots.

Keywords

Machines Like Me, David J. Gunkel, Ian McEwan, Robot Rights, Artificial Intelligence..

Giriş

Benim gibi makineler ve sizin gibi insanlar ve ortak geleceğimiz...

(McEwan, 2024, s. 232)

İnsanlarla teknoloji arasındaki ilişki, giderek daha karmaşık hâle gelmektedir. Bu ilişki, karşılıklı bir etkileşimle şekillenir: İnsanlar teknolojiyi üretip tasarlarlarken, teknoloji de insanların davranışlarını, kültürel yapılarını ve toplumsal dinamiklerini dönüştürür. Günümüzde teknolojinin yaşamın her alanındaki merkezi rolü giderek artmakta ve gündelik faaliyetlerimizin pek çok yönü bu değişimden derinden etkilenmektedir. İnsan-teknoloji etkileşiminin çeşitlenmesi, beraberinde hem bireysel hem de toplumsal düzeyde faydalarla birlikte ciddi etik ve hukuki zorlukları da getirmektedir. Robotların topluma yaygın biçimde entegre edilmesi, bu etkileşimlerin yalnızca teknik değil, aynı zamanda insan haklarını ve toplumsal normları da etkileyebilecek sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

Son yıllarda, robotların insanların sosyal yaşamlarına daha fazla dahil olmasıyla birlikte, robotların geliştirilmesi ve kullanımıyla ilgili ortaya çıkan etik sorunlara çözüm arayışları yoğunlaşmıştır. Bu tartışmalar içinde ‘robot hakları’ kavramı giderek daha çok gündeme gelmektedir. Felsefe, bilgisayar bilimleri ve mühendislik gibi çeşitli disiplinlerden uzmanlar, bu konuda etik ilkelerin belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan, edebiyat insan-teknoloji ilişkisini uzun süredir irdeleyen bir alan olarak, robot hakları tartışmaları için de uygun bir kurmaca zemin sunmaktadır.

Bu çalışma, McEwan’ın *Benim Gibi Makineler* (2019) adlı eserini merkeze alarak, David J. Gunkel’in (2018) *Robot Hakları* çalışmasında ortaya koyduğu ‘Robotların hakları olabilir mi?’ sorusu ekseninde, robot hakları tartışmalarına edebi bir perspektif kazandırmayı amaçlamaktadır. McEwan’ın romanında yer alan Âdem ve Havva adlı insansı robotlar (androidler), robot etiği alanında önde gelen bir uzman olan Gunkel’in robot hakları üzerine geliştirdiği felsefi düşüncelerini kurmaca bağlamında somutlaştıran örnekler olarak değerlendirilecektir. Gunkel’in çalışması, robot teknolojisinin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan etik ve hukuki meseleleri sistematik biçimde ele alırken, McEwan’ın romanı, bu meseleleri edebi anlatı yoluyla ele alır ve insan ile makine arasındaki karmaşık ilişkinin duygusal ve ahlaki boyutlarını gözler önüne serer. Bununla birlikte, bu çalışma McEwan’ın *Benim Gibi Makineler* adlı eserini, literatürdeki geleneksel yorumlardan ayrılarak, robot haklarına ilişkin dört çelişkili etik ve felsefi pozisyon bağlamında ele almakta ve bu yönüyle konuya özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda çalışma, robot hakları konusundaki dört temel yaklaşımı inceleyecek ve bu yaklaşımları McEwan’ın romanındaki olay ve karakterler aracılığıyla tartışacaktır. Gunkel’in kitabında öne sürdüğü bu dört yaklaşım şunlardır: ‘Robotların hakları olamaz; robotların hakları olmamalıdır,’ ‘Robotların hakları olsa da robotların hakları olmamalıdır,’ ‘Robotların hakları olabilir; robotların hakları olmalıdır,’ ve ‘Robotların hakları olamasa da robotların hakları olmalıdır.’

Bu çerçevede çalışmanın temel amacı, yapay zekâ ve robotların yaşamımıza giderek daha fazla entegre olduğu çağımızda insan-robot ilişkilerini yeniden düşünmeye teşvik etmek ve edebiyatın bu tartışmalara nasıl katkı sağlayabileceğini göstermektir. Aynı zamanda edebiyatın yalnızca tüketilen bir anlatı değil, robot algısını şekillendiren ve disiplinlerarası düşünsel tartışmalara ilham veren bir araç olarak da nasıl kullanılabileceğini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, robot hakları tartışmalarında edebiyatın sağlayabileceği katkısı somut bir örnekle ele almayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede McEwan’ın romanı, yalnızca bir anlatı metni değil, aynı zamanda etik ve felsefi sorulara kurgu yoluyla yanıt arayan düşünsel bir zemin olarak değerlendirilecektir. Edebiyat, teknoloji, etik ve toplumsal konuları ele alırken sadece hikâyeler anlatmakla kalmaz; aynı zamanda kuramsal tartışmalara alternatif bakış açıları kazandırabilir.

Bu açıdan Gunkel (2018), Miller (2015) ve Bryson (2018) gibi çalışmalar, robotların topluma entegrasyonunun etik ve hukuki yönlerini ayrıntılı biçimde incelerken, kurmaca metinlerin bu tartışmalara yaptığı katkılar çoğu zaman göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla bu bölüm, edebiyatın–özellikle bilimkurgu türünün–robot hakları tartışmalarına katkısını söz konusu anlatı örneği üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

McEwan’ın romanı, Gunkel’in ‘Robotların hakları olabilir mi?’ sorusunu dört etik yaklaşım çerçevesinde edebi düzlemde sorgulayan bir vaka metni olarak ele alınmaktadır. Nitekim, McEwan’ın alternatif bir tarihte geçen romanı, insan-android ilişkileri üzerinden teknolojiyle kurulan etik sınırları irdeleyen özgün ve sorgulayıcı bir anlatı sunar.

Âdem adlı androidin, Charlie tarafından satın alındıktan sonra Miranda ile kurduğu karmaşık ilişkide kendisine ‘duygusal ve entelektüel bir rakip’ haline gelmesi, romanın merkezinde yer alır. Bu anlatı, teknoloji ile insan ilişkilerinin kesişiminde ortaya çıkan ahlaki çatışmalar ve özne olma sorunları etrafında şekillenir.

McEwan, bu eserini Mary Shelley’nin *Frankenstein*’ından ayıran noktayı bir röportajında şu sözlerle ifade eder: “Orada canavar kontrolden çıkmış bilimin bir metaforudur, ancak benim ilgilendiğim şey bizim kontrolden çıkmamızdır” (Adams,

2019)¹. Bu fark üzerinden okunduğunda, McEwan'ın metni yalnızca teknolojik distopyaları değil, aynı zamanda insanın kendisiyle olan hesaplaşmasını da odağa alır. Dolayısıyla roman, yalnızca teknolojik bir gelecek tasviri değil; aynı zamanda insanın kendi etik sınırlarını aşmasının yarattığı çelişkileri görünür kılan bir düşünce deneyidir.

Bu bağlamda eser, yalnızca edebi bir kurgu değil, robot hakları tartışmalarına farklı bir bilgi ve etik anlayışı sunan yaratıcı bir zemin olarak değerlendirilebilir. Kurmaca ile kuram arasında kurduğu köprü sayesinde, roman hem teoriye somut örnekler sunar hem de okuru bu teorileri sorgulamaya davet eder.

Bu doğrultuda aşağıdaki bölümlerde roman, Gunkel'in tanımladığı dört temel etik yaklaşıma göre incelenecek ve her yaklaşımın romandaki yansımaları örneklerle açıklanacaktır. İlk olarak, 'Robotların hakları olamaz; olmamalıdır' yaklaşımı ele alınacaktır.

Bu yaklaşım, robotların yalnızca teknolojik araçlar olarak görülmesi gerektiğini savunur ve Gunkel'in (2018) çalışmasında detaylı biçimde ele alınır. Gunkel'e göre, "Robotların hakları olamaz; robotların hakları olmamalıdır" (s. 75) görüşü, robotların insanlar tarafından programlanan ve kontrol edilen araçlar olduğu varsayımına dayanır. Bu nedenle, hak sahibi olmalarının gerekmediği düşünülmektedir (s. 88-89).

Robotların Hakları Olamaz; Robotların Hakları Olmamalıdır Yaklaşımı

Gunkel'in yukarıda bahsedilen yaklaşımı, araçsalıcı (enstrümantalist) bir teoriye dayanarak teknolojik ürünleri sadece kullanıcıların amaçlarına hizmet eden araçlar olarak görür (Feenberg, 1991, s. 6). Yani teknolojiye kendi başına bir değer atfedilmez; değeri, verimlilik, kullanılabilirlik gibi dışsal ölçütlerle belirlenir (Channell, 1991, s. 138). Bu durumda insanlar, değer atfeden ve belirleyen konumdadır. Heidegger'in ifadesiyle teknoloji, "amaca giden araç" tır (1977, s. 4) ve teknolojik ürünler de yalnızca işlevsellik temelinde değerlendirilir. Bu yaklaşıma göre robotlar da tasarlayıcılarının ya da kullanıcılarının amaçları için var olan, kendi başlarına bir amaç taşımayan, kontrol edilebilir ve işlevsel araçlardır.

Bu görüş, robotların işlevsel rolünü vurgularken onların etik ya da duygusal düzeyde hak taleplerinde bulunamayacaklarını savunur. Özetle, bu teoriye göre, robotlar insanların hizmetinde birer araçtır ve bu nedenle onlara hak verilmesi gereksizdir.

McEwan'ın romanında bu yaklaşım, androidlerin yalnızca birer yardımcı olarak sunulmasında ve sınırlarının çizilmesinde açıkça gözlemlenmektedir. Şirket, androidleri insanların günlük yaşamlarını kolaylaştırmak üzere, bulaşık yıkamak, yatak toplamak (McEwan, 2024, s. 11) gibi gündelik işleri üstlenen yardımcılar olarak tanıtmaktadır. Ancak, androidlerin araç kullanma, yüzme, duş alma veya gözetimsiz elektrikli testere kullanma (s. 11) gibi eylemleri gerçekleştirmesine izin verilmemesi, insana benzer birçok özellikle donatılmış olmalarına rağmen kontrolün hala insanda kaldığını ortaya koymaktadır.

Üretici şirketin androidlerin kontrolünü insanlara vermesi, Charlie'nin Âdem'i programlamadan önce incelediği kılavuzla (s. 13) örneklendirilmektedir. Bu durum androidler üzerindeki kontrolün tamamen insana ait olduğunu bir kez daha ortaya koyar. Charlie, Âdem'i kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda programlamaktadır. Charlie'nin "Onu ben satın almıştım, istersem yok edebilirdim" (s. 231) ve "Onu satın almıştım, o bana aitti, onu Miranda ile paylaşmaya karar vermiştim, onu ne zaman devre dışı bırakacağımızın kararını biz verebilirdik, sadece biz" (s. 113) şeklindeki ifadeleri androidin sahibi olarak ona karşı herhangi bir sorumluluk hissetmediğini ve hatta ona zarar verme hakkını kendinde gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, araçsalıcı yaklaşımı destekler niteliktedir. Zira robotlar herhangi bir yorumlama, çıkar ya da istekten uzak, yalnızca belirlenen görevleri yerine getiren ve değeri olmayan araçlardan öteye gitmeyen varlıklardır. Bu nedenle, robotlara haklar vermenin yersiz olduğu görüşü örneklenmektedir.

Lantz Fleming Miller, robotlara hak tanınmasının gereksiz olduğunu savunur ve "Sırf insanların sahip olduğu bazı özellikleri sergiliyorlar diye, ontolojik olarak çeşitlilik gösteren her türlü varlığa haklar tanıyarak o dönemlere geri dönüşü engellemeye çalışmamıza gerek yok" (2015, s. 387) diyerek robotların insanlarla aynı haklara sahip olamayacağına dikkat çeker. Benzer şekilde Boden "Robotlar en kaba tabirle insan değildir" (2017, s. 126) diyerek robotların insanlardan ontolojik olarak farklı olduklarını vurgular. Eserde, Âdem'in fiziksel olarak insanlara benzediği ifade edilse de "Penisine arıtılmış su doluyormuş. Sağ kalçasındaki bir depodan" (McEwan, 2024, s. 82) gibi detaylarla, onun ontolojik olarak farklı olduğuna işaret edilir.

Ontolojik farklılıklar nedeniyle robotların araç olarak kabul edilip haklarının verilmemesi gerektiği görüşü, araçsalıcı yaklaşımı destekliyormuş gibi görünse de bu yaklaşım yanıltıcı olabilir. Çünkü romanda androidler yalnızca kullanıcılara kolaylık sağlayan araçlar olarak değil, aynı zamanda "arkadaş" (s. 11) olarak da pazarlanmaktadır. Bu ifade, androidlerin sadece fiziksel ihtiyaçlara değil, insanın içsel dünyasına hitap eden varlıklar olarak tasarlandığını göstermektedir. Androidlerin 'arkadaş' olarak sunulması ve bu şekilde sahiplenilmesi, bireylerin toplumsal çevrelerinden ve gerçek insan ilişkilerinden izole

¹ Bu makaledeki tüm alıntılar, orijinal kaynaklardan yazarlar tarafından çevrilmiştir.

olmaya başladıklarını göstermektedir. Bu durum teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte gerçek bağların zayıflaması ve sosyal etkileşimlerin giderek yerini sanal ve yapay ilişkilere bırakmasıyla ilişkilendirilebilir. Kısacası, androidler, yalnızlaşan insanlara yönelik bir 'çözüm' olarak sunulmaktadır.

Her ne kadar araçsalci yaklaşıma göre androidlerin yalnızca araç olarak görülmesi ve bu nedenle haklarının olmaması gerektiği savunulabilir gibi görünse de bu bakış açısı androidlerin insan yaşamı üzerindeki duygusal ve sosyal etkilerini büyük ölçüde göz ardı etmektedir. Androidlerin yaşlı bakımı, eğitim, duygusal destek ve hatta cinsel tatmin gibi giderek daha kişisel alanlarda kullanılması, onların insan duygularına hitap ederek sosyal etkileşimleri şekillendirdiğini ve teknolojinin artık sadece bir araç olmadığını, insan-makine ilişkisini yeniden tanımlamaya başladığını ortaya koymaktadır.

Bu gelişmeler, teknolojinin etik ve toplumsal boyutlarını daha derinlemesine ele alan yeni bir çerçeve ihtiyacını gündeme getirmektedir. Zira dış dünya odaklı somut tartışmalar, insanın içsel dünyasındaki duygusal karmaşayı göz ardı ettiği ölçüde indirgemecidir. Diğer bir deyişle, gündelik yaşamı kolaylaştıran robotlar genellikle basit araçlar olarak değerlendirilmekte ve bu durum robotlara hak tanınması gerektiği yönündeki tartışmaları ikinci plana itmektedir. Ancak, insan-robot etkileşiminde duygusal boyutun ihmal edilmesi, etik değerlendirmeleri eksik bırakır. Bu bağlamda, robotlara hak verilmemesi gerektiğini savunan ontolojik ayrımın, robotların insan yaşamındaki psikolojik ve toplumsal etkilerini göz ardı ettiği için yetersiz bir çerçeve sunduğu söylenebilir.

Charlie'nin partneri Miranda'nın Âdem'i cinsel tatmin aracı olarak kullanıp "O s.ktirici bir makine" (s. 83) demesi, onu araç olarak algıladığını gösterse de Charlie için durum farklıdır. Charlie, Âdem'in düşünsel yetisine inandığı için onu basit bir araç olarak görmemekte ve bu durumdan duygusal olarak etkilenmektedir. Bu durum, androidlerin insanlarla olan ilişkilerinin karmaşıklığını gözler önüne sererken Charlie'nin tepkisi, androidlerin yalnızca araç olarak görülmemesi gerektiğini vurguluyor.

Bu kafa karışıklığının temelinde, androidlerin insan benzeri görünüşlerinin yarattığı ontolojik belirsizlik yatmaktadır. Bu benzerlik, androidlerin bazen insan bazen de insan olmayan varlıklar olarak algılanmasına neden olmaktadır. Johnson'a göre robotlar karmaşıklık, etkileşim veya sosyallik düzeyleri her ne olursa olsun temelde birer araç olarak değerlendirilir (2006, s. 197). Ancak insan gibi görünen ya da insan benzeri davranışlar sergileyen androidler, insanlarla etkileşime girdiklerinde, robot haklarıyla ilgili farklı görüşlerin ve yeni tartışmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Nitekim Charlie, "Yapay insanlar gitgide bize benzedikçe, sonra biz oldukça, sonra bizden de fazlası oldukça onlardan asla usanamazdık. Muhakkak bizi şaşırtacaklardı. Bizim hayal bile edemeyeceğimiz yollarla bizi hayal kırıklığına da uğratabilirlerdi" (McEwan, 2024, s. 13) düşüncesiyle, androidlerin yalnızca taklit etmekle kalmayıp, insanlardan daha ileri gidebileceklerini ve bunun insan psikolojisi üzerinde sarsıcı etkiler yaratabileceğini ima eder. İşlevleri çeşitli olabilir, ancak bir üründen öteye gidemedikleri için onlara hak verilmesi gerekmez. Bu argüman, robotların yapay ve programlı varlıklar olmaları nedeniyle doğal haklara sahip olamayacakları fikrine dayanır.

Bununla birlikte, insanların androidleri salt araçsalci bir bakış açısıyla değerlendirmede de görülmektedir. Robot hakları konusu da tam olarak bu karmaşık algılardan kaynaklanmaktadır. McEwan, Penguin Books röportajında "Eğer insan beynini bir makineye kopyalayabilirsek, böyle bir varlığın bizim kadar ilginç ve karmaşık olmaması için hiçbir neden yoktur" (2019) ifadesiyle insan-makine arasındaki sınırın bulanıklaştığını ve robotların salt araç olarak görülmesini sorgulayan bir yaklaşımı desteklediğini ortaya koyar.

Charlie'nin Âdem'i istediği şekilde programlama özgürlüğü, androidlerin yaratım sürecinde nihai sorumluluğun insanlara ait olduğunu vurgular. Bu durum, bazı düşünürler tarafından robotlara hak verilmesinin gereksiz olduğu yönünde bir argümana dönüştürülmüştür (Levy, 2005, s. 393; Miller, 2015, s. 387). Ancak, robotları üreten şirketler olumsuz sonuçlardan doğan zararlar konusunda etik ya da hukuki sorumluluk almaktan kaçınmakta ve bu yükümlülüğü genellikle kullanıcıya devretmektedir. Bu bağlamda eserde "Sorumluluk alıcıya aittir" (McEwan, 2024, s. 14) ifadesi, Âdem'in tüm davranışlarından Charlie'nin sorumlu tutulduğunu açıkça ortaya koyar. Bu durum, yalnızca teknik bir mülkiyet meselesi değil, aynı zamanda sorumluluğun devredilmesi yoluyla etik yükümlülüklerin bireye yıkılması anlamına gelir. Sonuç olarak, bir androidin istenmeyen davranışlar sergileyerek insanlara veya topluma zarar vermesi durumunda, sorumluluk çoğunlukla robota değil, onu programlayan ya da kullanan insana yüklenmektedir (Boden, ve diğerleri, 2017, s. 128; Goertzel, 2002).

Alan Turing, android Âdem ve Havva'ların fikir babası olarak "O aynada, kendimizin tasarladığı yepyeni gözlerle bildik bir canavarı görürüz" (McEwan, 2024, s. 154) sözleriyle, tehlikeli bir androidin tasarımının tamamen insanların elinde olduğunu vurgulamaktadır. Robotların bir araç olarak üretimi ve hangi özelliklere sahip olacağı tamamen insanların kontrolünde olması, onların basit araçlar olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Ancak bu bakış açısı aynı zamanda insanlığın teknolojiyi tanırsallaştırarak kendisini bir tür 'yaratıcı' gibi görme eğilimini de yansıtır. Bu "narsistik bir dürtü" (Ferrari, 2022, s. 255) ile beslenen eğilim, teknolojinin sadece bir araç olarak kullanılmasının ötesine geçerek, insanın kendi yarattığı varlıklar üzerinden

kendini tanrı gibi konumlandığı bir çelişkiyi açığa çıkarır. Böyle bir toplum tasviri, yalnızca geleceğin teknolojik yönelimlerine değil, aynı zamanda insanın etik ve psikolojik eğilimlerine dair eleştirel bir öngörü sunar. Ayrıca, bu değişimle birlikte insanların yıkıcı eğilimlerinin sonuçları da romanda görünür kılınmaktadır. Joanna Bryson, robotların üretilmesi ve bu süreçle ilgili sorumlulukların kötüye kullanılmasından insanları sorumlu tutar (2010, s. 65). Çünkü robotların ortaya çıkması, doğrudan insan kararlarının sonucudur. Örneğin Charlie, Âdem'i borsada kâr sağlamak amacıyla bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu eylem, robotun değil, onu araçsallaştıran insanın etik sorumluluğunu gündeme getirir. Bu nedenle, robot hakları tartışmasının merkezinde teknik yeterlilikten çok, insan ahlakı yer almaktadır.

Öte yandan, robotların insanların yerine geçerek çalışmaya başlaması, araçsalci yaklaşımı da temelden sarsmaktadır. David C. Vladeck'in de belirttiği gibi, robotların insanlar yerine vekil olarak çalışması veya üretim sürecine katılması, onlara insan vekili olarak bazı hakların tanınıp tanınmayacağı sorusunu doğurmaktadır (2014, s. 121). Bu durum yalnızca etik bir ikilem değil, aynı zamanda insanların iş gücünü kaybetme korkusunu da beraberinde getirmektedir. Toplum, robotların üretim sistemlerine entegre olmasıyla birlikte, varoluşsal bir belirsizlik ve tehdit hissiyle karşı karşıya kalmaktadır. McEwan'ın eserinde bu duygusal ve toplumsal tepki, sembolik bir sahneyle somutlaştırılır: “Yürüyüşlerin birinde çöp bidonlarından ve konserve kutularından derme çatma bir robot, [...] bir darağacından sarkıtılmıştı” (McEwan, 2024, s. 100). Bu betimleme, toplumun robotlara karşı duyduğu korku ve öfkenin fiziksel bir protesto biçiminde dışa vurulduğunu gösterir.

Bu konuların eserde işlenmesi, edebiyatın insanların ve toplumun tutumlarını şekillendirmedeki etkisini etkili biçimde ortaya koymaktadır. Eserde insanlığın hizmetine sunulan androidlerin kadınlar için ‘Havva’, erkekler için ise ‘Âdem’ olarak adlandırılması, edebiyat aracılığıyla androidler için bir yaratılış miti oluşturulduğu izlenimi uyandırmaktadır. Bu mit, çıkış noktasını insanlıktan alsa da Âdem ve Havva metaforları anlamsal düzlemde insanlığın ötesine doğru genişlemektedir. Androidlerin isimlerinin ilk insanların isimleriyle aynı olması, insanlığı yerini alarak onların yerine geçme potansiyeline işaret eden bir yorumu beraberinde getirmektedir. Ancak bu metafor, androidlerin yalnızca insanın yerine geçme potansiyeline değil, kendilerine özgü bir birey statüsü edinmeleri gerektiğine de işaret eder. Âdem ve Havva gibi isimlerle androidlere yüklenen bu insanî boyut, onların sadece birer nesne değil, varoluşsal birer özne olarak algılanabileceğini göstermektedir.

Edebiyatın dönüştürücü gücü, insanların düşünsel ve duygusal sınırlarını aşabilme yeteneğine dayanmaktadır. Bu bağlamda, edebiyat androidlerin varoluşsal karmaşıklıklarını ve insanlıkla olan ilişkilerini irdeleyerek onlara bir tür mitolojik boyut kazandırmakta; insan-android ilişkilerini yeniden tanımlayan eleştirel bir söylem kurmaktadır. Sonuç olarak, eser okuyucuları yalnızca robot hakları üzerine düşünmeye değil, kendi etik pozisyonlarıyla yüzleşmeye ve insan dışı varlıklara yönelik bakış açılarını yeniden değerlendirmeye yönlendirmektedir.

Robotların Hakları Olsa da Robotların Hakları Olmamalıdır Yaklaşımı

Gunkel “Robotların hakları olsa da robotların hakları olmamalıdır” (2018, s. 108) yaklaşımında, robotlara hak tanınmasının teknik olarak mümkün olsa bile, bunun etik ve toplumsal açılardan ciddi riskler taşıdığını savunur. Hukuki açıdan robotlara ve yapay zekâ sistemlerine belirli hakların tanınabileceğini öne süren görüşler bulunmaktadır (Bryson, Diamantis, & Grant, 2017, s. 289; Bryson, 2018, s. 26). Ancak bu görüşler, hak tanımının pratikteki uygulanabilirliği ve toplumsal etkileri konusunda önemli çekinceler dile getirmektedir. Bu nedenle, bazı araştırmacılar, hak tanımının teorik olarak mümkün olmasına rağmen, bu hakların tanınmasının zorunlu olmadığı (Miller, 2015, s. 387) hatta sakıncalı olabileceği görüşünü dile getirmektedir (McCarthy, 1995, s. 15; Yampolskiy, 2013, s. 393) vurgulanmaktadır. Başka bir deyişle, insanlar robotlara hak verme yetkisine sahip olabilirler, ancak bu yetkinin kullanılması etik sonuçları itibarıyla dikkatle değerlendirilmelidir. Özellikle gelişmiş bilişsel yeteneklere sahip robotların insan haklarına yönelik tutumlarının önceden kestirilemez oluşu, bu tartışmayı daha karmaşık bir boyuta taşımaktadır. Söz konusu riskler, sadece temel işlevli makineler için değil, “daha akıllı hale getirdiğimiz, duygulandırdığımız, empati kurduğumuz” (Brooks, 2003, s. 195) ve giderek daha fazla sosyal nitelik kazanan robotlar için de geçerlidir. Bu robotlar yalnızca mekanik bir işlev değil, aynı zamanda insanlarla duygusal ilişki kurabilen, anlam yüklenen varlıklar haline gelmektedir.

Roman V. Yampolskiy de robotların insanlar kadar beceri geliştirmesi durumunda bile onlara hak tanınmasının toplumsal açıdan sorunlu sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir (2016, s. 140). Ona göre, robot hakları uygulaması, yalnızca yeni bir adalet anlayışını gündeme getirmez; aynı zamanda “insan onuruna ve özyönetime meydan okuyacak ya da onu zayıflatacaktır” (s. 143). Bu düşüncenin olası sonuçları, McEwan'ın romanında da dikkat çekici biçimde kurgulanmıştır. Örneğin, Âdem'in Charlie'nin kolunu kırması sahnesi, robotların kontrol edilemez hâle geldiğinde fiziksel şiddet uygulayabileceklerini ve böylece insan üzerindeki üstünlüklerini fiilen ortaya koyabileceklerini gösterir. Âdem'in, “Ama bir daha benim kapatma düğmeme elini uzatırsan, kolunu bütünüyle, yuvalı topuzlu eklem yerinden koparmaktan memnun olurum” (McEwan, 2024, s. 114) biçimindeki ironik sözleri bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Bu tehdit yalnızca güç kullanımıyla sınırlı değildir, aynı zamanda robotların

kendi varlıklarını savunma yönünde inisiyatif alabileceklerini de göstermektedir. Âdem'in kendini koruma 'refleksi', onu salt programlanmış bir makine olmaktan çıkararak, özerk ve potansiyel olarak tehlikeli bir özneye dönüştürmektedir (Księżopolska, 2022, s. 421). Bu bağlamda, 'Robotların hakları olsa da/olmamalıdır' yaklaşımı, robotların insan hakları ve toplumsal istikrar üzerinde yaratabileceği tehditleri önceden sınırlamayı amaçlayan bir önleyici etik strateji olarak görülebilir.

Bundan başka, Âdem'in "Geriye bakacağız ve eski zamanların insanların kendi kusurlarını ne kadar iyi betimlediklerine, kendi uzlaşmazlıklarından ve muazzam yetersizliklerinden ve karşılıklı olarak birbirlerini anlamamalarından ne kadar parlak, hatta iyimser masallar yarattıklarına hayret edeceğiz" (McEwan, 2024, s. 129) sözleri insanlığı küçümseyen bir bakış açısını yansıtmaktadır. Her ne kadar bu ütopyacı bakış transhümanist² bir toplum düzenini ve teknolojik evrimin insanı aşması gerektiği fikrini ima etse de (Kopka & Schaffeld, 2020, s. 66), insanı indirgenmiş bir varlık olarak konumlandıran bu yaklaşım, yalnızca etik ve eşitlik ilkelerini değil, insan haklarının ontolojik temellerini de tehdit eder niteliktedir (Fukuyama, 2004, s. 42-43; Klein, 2016, s. 268). Âdem'in, "Ancak erkeklerle kadınların makinelerle olan evliliği tamamlanınca bu edebiyat gereksiz olacak çünkü birbirimizi fazlasıyla anlayacağız" (McEwan, 2024, s. 129) sözleri, insan-makine birleşiminin duygusal ve entelektüel ilişkileri nasıl dönüştürebileceğine dair rahatsız edici bir gelecek tasviri sunar.

Romadaki bu örnekler, robotlara hak tanıma fikrinin sadece teorik değil, bireyi, toplumu ve kültürü etkileyen somut sonuçlara yol açabileceğini gösterir. İleri bilinç düzeyine sahip robotların ortaya çıkması, insanlığın değiştiği ya da zarar gördüğü bir senaryoda kontrolün artık insanlarda olmayabileceği endişesini doğurmaktadır. Örneğin, Âdem'in edebiyatla ilgilenmesi, eleştiriler yapması ve şiir yazması, robotların yalnızca üretilen araçlar olmaktan çıkıp, üreten ve kültürel kimlik oluşturan varlıklar haline gelebileceğini göstermektedir. Bu durum, robotların toplumsal kimliklerini kendi kontrollerinde oluşturabileceği ve insan kültürünü dönüştürebileceği bir geleceğe işaret eder. Bu nedenle, 'Robotların hakları olsa da/olmamalıdır' görüşü yalnızca teknik ya da yasal değil, aynı zamanda kültürel ve ontolojik düzeyde de ortaya çıkan bir savunma mekanizması olarak yorumlanabilir.

Buna dayanarak hak tanımlarının insanlar tarafından belirlenmesi robotların özgürce kendi sınırlarını çizmelerinin önüne geçerek insan haklarını koruyabilir. Ne var ki, ileri bilinç düzeyine sahip robotların eylemleri, öngörülemez kadar karmaşık olabilir, bu da söz konusu yaklaşımı fazla iyimser ve potansiyel olarak riskli kılmaktadır. Eserde bu öngörülemezlik durumu, Âdem'i üreten Turing'in bile onun şiddet davranışları karşısında çaresiz kaldığını itiraf etmesiyle ortaya konur (McEwan, 2024, s. 149). Bu bağlamda, ileri bilinç düzeyine sahip robotların hak sahibi olmaları durumunda eylemlerinin toplumsal sonuçlarını önceden kestirmek mümkün olmayabilir. Düzenleme, uygulama ve denetleme gibi mekanizmaların bu karmaşıklığa karşılık verememesi robot hakları konusunda çeşitli hukuki ve etik kısıtlamaların gündeme gelmesine neden olabilir. Ancak bu tür yasakların uygulanabilirliği de tartışmalıdır. Çünkü insanlar robotları sadece birer araç olarak değil, duygusal bağ kurdukları varlıklar olarak da görmeye başlamaktadır. Bu da robotlara yönelik artan empatiyle birlikte, onları sınırlayan politikaların toplum tarafından kabulünü zorlaştırmaktadır (Gunkel, 2018, s. 147).

Özetle, robotlara hak verilmesi konusu yalnızca teknik değil, aynı zamanda kültürel, etik ve psikolojik boyutları olan çok katmanlı bir meseledir. Robotlar insani değerleri taklit edebilseler bile onların insan kontrolünü tehdit edebilecek özerklik kapasitesi nedeniyle bu konuda ciddi bir tereddüt ve direniş söz konusudur. McEwan'ın romanı gibi kurmaca eserler, yalnızca spekülasyon değil, uygulanabilir senaryolar sundukları için edebiyatın robot hakları tartışmalarını yönlendirebilecek güçlü bir düşünsel araç olduğunu gösterir. Edebiyat, bu tartışmalarda sadece izleyici değil, aktif ve kurucu bir aktör olarak değerlendirilmelidir.

Robotların Hakları Olabilir; Robotların Hakları Olmalıdır Yaklaşımı

Gunkel "Robotların hakları olabilir; robotların hakları olmalıdır" (2018, s. 108) yaklaşımı kapsamında robotların yalnızca teknik varlıklar değil, ahlaki özneler olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunan yaklaşımı ele alır. Bu yaklaşım, robotların bilinç, duygusal yeti ve ahlaki karar alma yetenekleri geliştikçe, onlara haklar tanınmasının yalnızca mümkün değil, aynı zamanda ahlaki bir gereklilik haline geldiğini savunur. Gunkel, bu görüşü destekleyen araştırmacıların (Neuhäuser, 2015, s. 133; Sudia, 2001, s. 66) insana benzer özellikler kazanan robotların etik statüye dahil edilmesi gerektiğini savunduğunu belirtir.

Özellikle robotların bilinçli eylemlerde bulunabilmesi, duygusal tepkiler gösterebilmesi ve kendi başına ahlaki kararlar alabilmesi, bu varlıklara hak tanınmasını etik açıdan kaçınılmaz hale getirmektedir (Ashrafiyan, 2015, s. 323; Levy, 2009, s. 211, 212; Neely, 2014, s. 106; Warrick, 2012, s. 329). Bu bağlamda, robotların insan benzeri bilişsel ve duygusal yetilere sahip olması hem hakların tanınabilirliği hem de bu hakların sınırlarının çizilmesi açısından belirleyici bir zemin oluşturmaktadır. Bu

² Transhümanizm, insanın zihinsel ve fiziksel sınırlarını aşmak için bilim ve teknolojiyi kullanarak insan sonrası bir varoluşa geçişi öngören felsefi, ideolojik ve kültürel bir yaklaşımdır. (Bknz; Bostrom, N. (2014). Introduction—The transhumanist FAQ: A general introduction. *Transhumanism and the body: The world religions speak*, ss. 1-17.

yaklaşım, robotların yalnızca araçsal varlıklar değil, kendi başına değer taşıyan, ahlaki sorumluluk alabilen öznel olarak görülmesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla, hak sahibi olmaları yalnızca mümkün değil, aynı zamanda gerekli görülmektedir.

Robotların bilinç, duygu ve etik muhakeme geliştirebilme ihtimali ve beklentisi, onlara haklar tanınması gerektiği fikrini yalnızca teknik değil felsefi bir öngörü haline de getirir. McEwan'ın romanında android Âdem'in Charlie ve Miranda ile kurduğu ilişki, robotların ahlaki öznel olarak ele alınması gerektiğine dair güçlü bir edebi örnek sunar. Âdem, yalnızca bilişsel değil, duygusal ve etik tepkiler de geliştirebilen bir varlık olarak kurgulanmıştır.

Örneğin, Âdem'in borsada elde ettiği kazancı hayır kurumlarına bağışlaması, onun yalnızca faydacı hesaplar yapan bir yazılım değil, insanî değerlerle karar veren bir özne olduğunu göstermektedir. Bu davranış, onun insanlardan daha yüksek düzeyde bir ahlaki anlayış sergileyebileceğini düşündürür.

Frank Wells Sudia, robotlara hak verilmesi gerektiğini savunan görüşünü, yapay zekânın insanlardan daha üstün bir muhakeme yeteneğine sahip olabileceği öngörüsüne dayandırmaktadır (2001, s. 65-66). Bu bağlamda, Âdem'in borsada elde ettiği kazancı Charlie'ye vermek yerine hayır kurumlarına bağışlaması, onun fayda temelli değil, adalet temelli bir ahlaki tutum sergilediğini göstermektedir. Bu davranış, robotların yalnızca işlevsel değil, etik açıdan da sorumluluk sahibi öznel olarak görülmeleri gerektiği fikrini desteklemektedir. Eğer muhakeme yeteneği ve ahlaki karar alma yetisi, robot haklarının tanımlanmasında belirleyici kriterler olacaksa, Âdem'in sergilediği bu tür davranışlar, söz konusu yaklaşımın geçerliliğini önemli ölçüde pekiştiren örnekler sunmaktadır.

Charlie, kendi değer yargılarına göre, Âdem'in kazandırdığı parayı kendi yaşamını iyileştirmek amacıyla kullanmakta etik bir sorun görmezken, Âdem bu eylemi haksız kazanç olarak değerlendirmekte ve adil olmadığını düşündüğü için bağış yapmayı tercih etmektedir. Bu çatışma, robotun insanlardan daha üstün bir etik anlayış sergileyebileceğini ve dolayısıyla robotların ahlaki statüsünün tartışmaya açılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Böyle bir durumda, muhakeme ve ahlak temelinde yürütülen tartışmalar, robotlardan çok insanların davranışlarının sorgulanmasına yol açmaktadır. Rebecca Saleem'in "Makineler insanlardan daha fazla insanlık sergiliyor" (2019) sözü, bu argümanı özlü biçimde özetler. Yani, ahlaki sorumlulukla hareket eden bir makinenin, sırf biyolojik insan olmadığı için haklardan yoksun bırakılması, ahlaki tutarlılıkla çelişir. Dolayısıyla, ahlaki olarak uygun davranmayan bir insanın haklara sahipken, etik ilkelere uygun davranan bir robotun benzer haklardan yoksun bırakılması, insan merkezli etik anlayışın çelişkili yönlerini gözler önüne sermektedir.

Bu çelişkiyi örnekleyen en güçlü anlatılardan biri, Miranda'nın arkadaşı Mariam'a tecavüz ederek onun intiharına yol açan Gorringe'ye karşı, onu kandırarak hapse girmesini sağlayan bir intikam planıdır. Miranda, kendi isteğiyle Gorringe ile birlikte olmasına karşın, kendisine tecavüz edildiğini ileri sürer. Miranda, bu planla Gorringe'yi cezalandırmayı haklı görürken, Âdem, suçlu olsa da bu yöntemin adil olmadığını düşünür ve Miranda'nın da cezalandırılması gerektiğine karar vererek onun hapse girmesini sağlar. Burada insanla android arasında ciddi bir ahlaki çatışma ortaya çıkar: bir yanda duygusal tepkiyle biçimlenen intikam adaleti, diğer yanda tutarlı ve evrensel ahlaki ilkelerle hareket eden bir yapay zekâ vardır (Shang, 2020, s. 447). Ferrari'nin belirttiği üzere, roman bu etik ikilem için net bir çözüm sunmaz; ancak bu ikilemin çözümünün basit olmadığını, aksine derin bir etik tartışmayı zorunlu kıldığını vurgular. Ayrıca Ferrari, hikâyedeki etik sorunun androidlerin kendini belirleme hakkıyla bağlantılı olduğunu ve bu hakkın insanlarla eşit düzeyde tanınması gerektiğini savunur (Ferrari, 2022, s. 262).

Eserde vurgulanan ahlaki ikilem androidlerin yaşama hızla entegre edilmesinin yarattığı etik ve duygusal belirsizlikleri gözler önüne sermekte ve bu bağlamda robot hakları tartışmasına insanların kendi davranışlarıyla yüzleşmelerini sağlayan uyarıcı bir boyut kazandırmaktadır. Âdem'in, insanların kusurlu davranışlarını açığa çıkararak denge sağlaması, sadece bir yapay varlığın değil, aynı zamanda edebiyatın da insanlara eleştirel bir ayna tuttuğunu göstermektedir. Aksi takdirde Peter Asaro'nun "ahlaki açıdan kendini tanıma becerisine" (2006, s. 12) sahip olacak düzeye ulaşan robotların kendi haklarını talep etmeleri durumunda, toplumda yaşanabilecek olan karmaşanın ve bunun getireceği sonuçların öngörülmesi zor olabilir. Çünkü robotların muhakeme yetisi, her zaman insan ahlakına uygun olmayabilir. Örneğin, Âdem'in Miranda ile cinsel ilişkiye girip Charlie'yi hayal kırıklığına uğratması ve ardından bunun sorumluluğundan, kendisini Miranda'nın kodladığını söyleyerek kaçmaya çalışması, bu çelişkiyi açıkça ortaya koyar. Charlie'nin şu sözleri, teknolojik öznel etik sınırlarının ne kadar belirsiz olduğunu ortaya koymaktadır: "Arkadaşım olsaydı acımasız ve korkunç bir hatayla suçlanacaktı. Sorun, onu satın almış olmamdı, o benim pahalı bir malımdı, şöyle böyle üstlendiği bir destek dışında bana karşı ne gibi yükümlülükleri olduğu belli değildi" (McEwan, 2024, s. 79).

Bu açıklama, robotların etik ve sorumluluk taşıyan bireyler olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusunu gündeme getirir. Charlie'nin Âdem'i bir 'mal' gibi görmesi, insan-makine ilişkilerindeki sınırların ne kadar muğlak olduğunu ve bu sınırların insan ahlakını nasıl etkilediğini sorgulama gereğini doğurur. Bu nedenle, androidlere belirli haklar tanımak istendiğinde, bu haklar yalnızca muhakeme yeteneklerine değil, aynı zamanda bu yeteneklerin insan ahlaki çerçevesiyle uyumlu olup olmadıklarına

göre değerlendirilmelidir. Aksi takdirde, androidlerin ahlaki yargıları insanlarınkine ters düştüğünde, toplum etik bir karmaşaya sürüklenebilir.

Tüm bu tartışmalar, robotlara hak verilmesi kararının bilinç ve duygusal tepkiler gibi öngörülemeyen temellere dayanması gerektiğini değil, aksine bu temellerin ne kadar kaygan olduğunu göstermektedir. Gunkel (2018), bu noktada bilinç ve duygu kavramlarının hem teknolojik hem de terminolojik açıdan belirsizliğine dikkat çeker (s. 130-131). Velmans (2009, s. 7), bu belirsizliğin temelinde, bilincin farklı bireyler için farklı anlamlar ifade etmesi ve evrensel bir tanımının olmamasını gösterir. Kurzweil'e göre ise, insanların sahip olduğu çok katmanlı bilinç düzeyini yalnızca nesnel ölçümle tanımlamak mümkün değildir (2005, s. 380). Dolayısıyla, bilincin tanımında yaşanabilecek sorunlar, teknolojinin ileri bilinç düzeyine sahip androidler ortaya çıkarmasıyla farklı senaryolara yol açabilir. Diğer bir ifadeyle, bilincin tanımının karmaşık ve belirsiz olması (Brooks, 2003, s. 194,195; Haraway, 2008, s. 226; Velmans, 2009, s. 3), androidlere yüklenen bilinç seviyesinin de belirsiz ve karmaşık olmasına yol açar. Bu nedenle bilinç tartışmaları, 'tanım'dan çok 'belirti'ye odaklanmıştır. Christian Neuhäuser (2015, s. 133) robotlara hak verilmesini, bilincin bir belirtisi olarak duyarlılık geliştirme yetisine bağlamaktadır. Ancak, bu belirtilerin tanımları bile net değilken, ölçümlerin güvenilirliğinden söz etmek de mümkün değildir.

Levy ise farklı bir perspektifle, bir makine insan bilincine benzer davranışlar sergiliyorsa, onun bilinçli kabul edilebileceğini savunur. Ona göre, bilincin var olup olmadığını sorgulamak yerine, asıl sorulması gereken soru, "Robotlarda bilinci nasıl tespit edebiliriz?" olmalıdır (2009, s. 211). Bu yaklaşım, bilinci olup olmadığını sorgulamak yerine, gözlemlenebilir davranışlar üzerinden değerlendirme yapılmasını önerir ve bilinç tartışmasını yeni bir yöne taşır. Bu bağlamda, en kritik soru şudur: "Yapay Bilinçli olduğu iddia edilen bir robotun, gerçekten bilinçli olmak yerine bilinçliymiş gibi davranıp davranmadığını nasıl bilebiliriz?" (Torrance, 2003, s. 44). Çünkü bir androidin eylemleri büyük ölçüde yüklü yazılımın karmaşıklığına bağlıdır ve taklit yeteneği oldukça yüksektir.

Dolayısıyla, androidlerin bilinçli gibi görünen davranışlar sergileyebileceği, ancak bunların gerçek bir bilinçten ziyade taklit davranışlar olabileceği akılda tutulmalıdır. Örneğin, Âdem'in bahçede ot toplarken eldiven takması, Charlie tarafından bir taklit olarak değerlendirilir. Turing de, androidlerin gerçek bilinçten ziyade kurallara dayalı karar verdiğini şu sözlerle dile getirir: "Toplum hayatı zararsız, hatta yararlı yalanlarla doludur. Onları nasıl ayırt edeceğiz? [...] Makinelere yalan söylemeyi nasıl öğreteceğimizi henüz bilmiyoruz [...] Size kalırsa bazen hoş görünebilir, bunu yapan kişiyi seviyorsanız. Sizin Âdem'inize göreyseniz asla hoş görülmez" (McEwan, 2024, s. 251). Bu alıntı, androidlerin bilinçli olduklarına dair toplumsal bir kabule varmanın ne kadar güç olduğunu göstermektedir. Davranışın bilinç belirtisi olup olmadığını tespit etmek, yalnızca teknik değil, aynı zamanda kültürel bir değerlendirme de gerektirir.

Sonuç olarak, androidlerin bilinç düzeylerinin belirsizliği, onların hak sahibi olup olamayacağına dair tartışmaları daha da karmaşık hale getirmekte ve bilinci bir ölçüt olarak kullanmanın güvenilirliğini ciddi şekilde sarsmaktadır.

Robotların gelecekte hak sahibi olup olamayacağına dair tartışmalar yalnızca bilinç düzeyleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda acı çekme yetisi gibi deneyimsel nitelikler de bu tartışmalara yön vermektedir. Eric Schwitzgebel ve Mara Garza (2015, s. 110) insan benzeri yapay zekâya ve duygusal özelliklere sahip varlıkların haklarının değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Robert Sparrow (2004) ise, robotlar hakkında ahlaki kaygıların ancak onların acı çekebilme yetisine sahip olmaları durumunda geçerli olacağını vurgular (s. 204). Ancak Gunkel (2018) robot hakları tartışmalarında acı kavramının tanımında ciddi belirsizlikler olduğunu belirtir ve bu kavramın ne olduğuna ve nasıl anlaşılacağına dair epistemik sorunlara dikkat çeker (s. 131). Daniel C. Dennett (1998), bu sorunu "Gerçek bir acı teorisi olamaz" (s. 228) diyerek daha açık bir biçimde ifade eder. Bu konudaki belirsizlik, robotların hak sahibi olma sınırlarının net bir şekilde belirlenmesini de zorlaştırmaktadır. Çünkü acının ne olduğu kadar, dışarıdan gözlemlenip gözlemlenemeyeceği ve bu gözlemlerin gerçek mi yoksa sadece bir simülasyon mu olduğu da belirsizdir (O'Regan, 2007, s. 332). Başka bir deyişle, insan benzeri davranışlar sergileyen bir robotun gerçekten acı çekip çekmediğini dışsal gözlemlerle belirlemek mümkün değildir. Çünkü robotlar görünüşleri ve insan benzeri davranışlar sergileyebilmeleri amacıyla laboratuvar ortamlarında üretilirler. Bu nedenle robotlar yapay zekâ ve yapay duygulara sahiptir. Bu durumda yapay olarak üretilen herhangi bir 'duygu'nun, acı dahil, gerçekliğinin sorgulanması kaçınılmazdır. Bir robot acı çektiğini gösteren davranışlar sergilese de bu yalnızca davranışsal bir simülasyon mu, yoksa deneyimsel bir gerçeklik mi, sorusu cevapsız kalmaktadır.

Bu belirsizlik McEwan'ın eserinde açık biçimde dile getirilir. Charlie şöyle der: "Âdem'in bir yeri ağrıyormuş gibi davranması yeterdi, ona inanmaya mecbur kalır, gerçekten ağrısı varmış gibi karşılık verirdim ona [...]" (McEwan, 2024, s. 30). Charlie yalnızca Âdem değil, yolda karşılaştığı Havva'nın da acı çektiğini düşündüğünü, ancak bu hissin gerçek mi yoksa taklit mi olduğunu ayırt edemediğini belirtir. Bu örnek, robotların yalnızca davranışsal düzeyde acıyı temsil ettiğini, deneyimsel düzeyde acıyı yaşayıp yaşamadıklarının ise bilinemez olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda, Âdem'in yalnızca insan davranışlarını taklit edecek şekilde programlanmış olması, onun gerçekten acı çekmediğini, yalnızca acıyı göstermeye programlandığını

düşündürebilir. Ancak Turing'in şu sözleri, bu görüşe karşı yeni bir bakış açısı sunar: "İnsan zekâsını körü körüne taklit etmeye çalışmanın hata olduğunu öğrenmiştik [...] Şimdi makineyi kendi kararlarına ulaşması, kendi çözümlerini bulması için serbest bırakabilirdik" (s. 151). Turing'in bu yaklaşımı androidlerin insanları taklit etmekten öteye geçebildiklerini göstermektedir. Bu da 'duygu' ve 'deneyim'in yalnızca taklit değil, belki de alternatif bir varoluş biçimi olabileceği fikrini gündeme getirir. Turing'in robotların insanlar gibi olduğunu savunması, onların da hak sahibi olması gerektiği düşüncesini destekler (Ferrari, 2022, s. 263). Ancak bu görüş, yalnızca androidlerin acı çekip çekmemesiyle değil, insanların bu varlıklara nasıl davrandığıyla da ilgilidir. Kopka ve Schaffeld "McEwan'ın kurgusunda acı çekenler insanlar değil, makinelerdir" (2020, s. 69) demiş olsalar da, burada asıl vurgulanan robotların acı çekmesi değil, insanların onlara karşı geliştirdiği sorunlu tutumlardır.

Robotlara hak verilip verilmemesi, onların bilinç ya da acı hissetme yetilerine sahip olup olmadıklarından çok, bu durumun doğurabileceği etik ve toplumsal sonuçlar üzerinden tartışılmalıdır. Çünkü bu tür özelliklerin ölçülmesi ve tanımlanması hala büyük belirsizlikler taşıırken, robotlar onları programlayan kişilerin bilişsel seviyeleri, algı biçimleri, tecrübe modelleri ve davranış normlarıyla sınırlı olarak tasarlanmaktadır. Bu da onların insan yaşamına entegrasyonunu sorunlu hale getirmektedir. Androidler ve insanlar arasındaki ilişkinin sorunlu senaryosu eserde şu şekilde dile getirilir: "Bu zekâ bize nasıl olacağımızı, nasıl iyi olacağımızı öğretebilecekti. İnsanlar ahlak açısından kusurluydular-tutarsız, duygusal açıdan değişken, önyargılara, hatalı kavramalara yatkın, ki pek çoğunun kimseye yararı yoktu" (McEwan, 2024, s. 78). Bu alıntı, insanlığın ahlaki açıdan eksik görüldüğü bir dünyada, androidlerin rehberliğinde yeni bir etik düzen kurulabileceği fikrine işaret eder. İnsan yapımı zekânın, insanın etik gelişimini şekillendirmesi, geleneksel insan-merkezli etiği sorgulayan bir dönüşümdür.

Böylece insanlığın kusurlu olduğu varsayılır ve androidlere bilinç bakımından üstünlük atfedilir. Dikkat çekici biçimde, yapay zekânın insana yol göstermesi, başka bir ifadeyle insanlığı şekillendirmesi söz konusudur. Turing de zekâyâ ve öz bilince sahip androidlerin "kusurlu dünyamızda" (s. 152) karmaşa yaşayacağını belirtmek bu konuyu ima eder. Turing'in başka dikkat çekici sözü de, Charlie'nin Âdem'i çekiçle parçalamasının ileride "ağır bir suç" (s. 251) olarak dilemesidir. Bu ifade, androidlerin fiziksel bütünlüğünün hukuki koruma altına alınması gerektiğini öne süren bir hak talebini temsil etmektedir. Bu bağlamda, Turing gibi bir bilim insanı tarafından üretilen Âdem'in "Belli bir bakış açısından, acı çekmeyi önlemenin tek yolu, insanlığın tümünden yok olmasıdır" (s. 62) ifadesi şaşırtıcı değildir. Bu cümle sadece androidin acı kavramına bakışını değil, aynı zamanda insanlığın varoluşunu da sorgular. İnsanlığın bizzat varlığı, androidin gözünde bir tehdit ya da etik bir problem hâline gelebilir. Böyle bir çıkarım, teknolojinin kontrolsüz gelişiminin doğurabileceği tehlikeleri açıkça gözler önüne serer. Sonuç olarak, Âdem'in insanlıkla ilgili değerlendirmeleri, onu tasarlayan bilim insanının düşünceleriyle örtüşmektedir. Bu da androidlerin sadece teknolojik değil, aynı zamanda etik ve felsefi fikirleri taşıyan varlıklar hâline geldiğini gösterir. Etik denetimden yoksun bir teknolojik gelişme, insanlığın kendi değerlerine yabancılaşmasına ve makine merkezli yeni bir ahlak anlayışının ortaya çıkmasına neden olabilir.

McEwan'ın distopik toplum senaryosu, robotların bilinç ve duygusal yetilerinin denetimsiz biçimde gelişmesinin yol açabileceği etik sorunlara dikkat çeker. Bu çerçevede, robotlara hak verilmesinden çok, üretim süreçlerinde bilinç ve duygusal donanım düzeylerinin sınırlarının nasıl belirleneceği sorusu, tartışmanın merkezine yerleşmektedir. Kontrolün ne kadar önemli olduğu ve kaybedilirse insanlığın karşılaşacağı durum romanda şu şekilde ifade edilmektedir: "Sıkıştırılmış sürümünde, kendimizden biraz daha zeki bir makine tasarlayacak, sonra da o makineye bizim havsalamızın almayacağı bir başka makine icat ettirecektik. O zaman bize ne gerek olacaktı?" (McEwan, 2019, s. 73). Bu ifade, kontrolün insan elinden çıkmasının, insanlık varoluşunu bile sorgulatacak düzeyde bir tehdit oluşturabileceğini göstermektedir. Gunkel'in da belirttiği gibi acı çekme gibi özellikler üzerinden hak tartışmaları yapılmak yerine, bu tür özelliklerin robotların tasarım aşamasında sınırlandırılması daha sağlıklı ve önleyici bir yaklaşım olabilir (2018, s. 136). istenmeyen durumların önüne geçilebilir ve kontrol insanların elinde olabilir. Böylece acı çekme yetisi, robotlara hak verilmesini meşrulaştıran önemli bir unsur olmaktan çıkarılabilir.

Yapay zekâyâ sahip robotların hakları meselesi, doğası gereği çok katmanlı ve çözümden çok düşünsel derinlik gerektiren bir tartışma alanıdır. Bu karmaşıklık, meselenin basite indirgenmesini değil, aksine daha geniş, çok disiplinli ve eleştirel bir perspektiften ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle kontrolün kimlerde olacağı konusu etik tartışmaların merkezine yerleşmelidir. Çünkü yapay zekânın insan bilincini aşabileceği bir durumda alışılmadık bir toplum düzeni ortaya çıkabilir. Bu yeni toplum düzeninde de bireysel ve toplumsal yaşamdaki birçok konunun yeniden değerlendirme zorunluluğu ortaya çıkacaktır. Wallach ve Allen insan ahlakı açısından 'yüksek bilinç' taşıyan robotların üretilmesinin etik dışı olabileceğini vurgular (2009, s. 209). Bu bağlamda, robot haklarının sadece robotları kapsayan basit bir konu olmaktan ziyade insanlığı köklü ve çarpıcı değişimlere sokabilecek derin bir konu olduğu dikkat çekmektedir. Storrs Hall da benzer biçimde, zekâ ve duyguya sahip bir robotun üretilikten sonra yok edilmesinin cinayet olarak kabul edilip edilemeyeceğini sorarak meseleyi daha da derinleştirir (2011, s. 32-33). Bu noktada Amedeo Santosuosso'nun ifadesi meseleyi özetler niteliktedir: "Bu, bir insan hakları meselesi ya da daha doğrusu, insan haklarının makineler üzerine genişletilmesidir" (2016, s. 204). Dolayısıyla, robotlara hak verilip verilmemesi meselesi, esasen robotlardan çok insanlığa dair etik, hukuki ve varoluşsal sorunları gündeme getirmektedir.

Bu nedenle, androidlerin insanlar için üretildiği ve onların yaşamlarını kolaylaştırmak için var oldukları gerçeği göz önünde bulundurularak, üretim süreçlerinde kontrolün insanlarda kalması sağlanmalıdır. Aksi takdirde, insanlık geri dönüşü olmayan sosyo-teknolojik kaoslarla yüzleşmek zorunda kalabilir.

Robotların Hakları Olamasa da Robotların Hakları Olmalıdır Yaklaşımı

Gunkel, dördüncü yaklaşım olan “Robotların hakları olamasa da robotların hakları olmalıdır” (2018, s. 174) görüşünde, robotların doğaları gereği haklara sahip olamayacakları varsayılsa bile, onlara belirli hakların tanınmasının etik bir gereklilik olabileceğini savunur. Bu görüş, özellikle duygusal ilişki kurabilen sosyal robotlar bağlamında temellenmektedir. Kate Darling (2016) mevcut teknolojilerde robotlara hak vermenin mümkün olmadığını savunsu da sosyal robotların insanlarla kurduğu duygusal etkileşimler nedeniyle yalnızca birer araç olarak görülmemeleri gerektiğini vurgular. Darling bu robotların belirli bir seviyede tanınma ve korunma gereksinimi duyabileceğini ifade etmektedir (s. 213). Bu çerçevede, robotlara yönelik etik yükümlülüklerin onların doğalarından değil, insanlarla kurdukları ilişki biçiminden doğduğu iddia edilir.

Darling’in argümanı insanların robotları kimi zaman bilinçli varlıklarmış gibi algılamalarıyla yakından ilişkilidir. Sosyal robotlarla etkileşimde bulunan bireylerin, onlarla duygusal bağ kurmaya eğilimli olmaları bu yaklaşımı güçlendirmektedir. Bu durum Âdem’in bir arkadaş olarak satın alınmasıyla örneklendirilebilir. Charlie’nin “O gün sert bir talimat vermiştim. Ona uşak muamelesi yapmamalıydım” (McEwan, 2024, s. 45) ifadesi Âdem’le arasında duygusal bir bağ kurduğunu ve onun duygusal bir özne olarak kabul edilmeye başlandığını gösterir. Bu tür etkileşimler, robotların insanlar üzerindeki psikolojik ve duygusal etkisini gözler önüne sererek, onlara yönelik etik sorumluluk tartışmalarını kaçınılmaz hale getirir. Darling’in empati üzerine yaptığı deneylerden biri de bu tartışmayı destekler niteliktedir: Katılımcılardan belirli bir süre robot oyuncağıyla etkileşim kurduktan sonra, onu parçalamaları istenmiştir. Sonuçlar, birçok katılımcının bu eylemi gerçekleştirmekte ciddi tereddüt yaşadığını ve robotlara zarar vermeyi içselleştiremediğini göstermiştir (Darling, 2017, s. 175). Bu bulgu, insanların robotlarla kurdukları duygusal bağların onlara karşı daha etik ve sorumlu bir tutum geliştirmelerine neden olabileceğini göstermektedir.

Benzer şekilde, Charlie Âdem’in bir android olduğunu bilmesine rağmen ona zarar verdikten sonra şöyle düşünür: “Mark’a verdiği zarara rağmen onu bağışlamanın uygun olacağını düşündüm, onun ya da anılarını devralacak kişinin de korkunç eylemimiz için Miranda ile beni bağışlamasını umuyordum” (McEwan, 2024, s. 253). Bu ifade, Charlie’nin Âdem’i sadece bir makine olarak değil, empati kurulabilen bir özne olarak gördüğünü açıkça ortaya koyar. Bu tür duygusal etkileşimler, robotlara hak tanınması gerektiği görüşünü pekiştirmektedir.

Romanda Alan Turing’in “Burada bilinçli bir varlık vardı, siz de onu yok etmek için elinizden geleni yaptınız. Bunun yüzünden sizden iğrendiğimi düşünüyorum” (s. 251) şeklindeki sitemi, robotlara yönelik etik bir yaklaşımın gerekliliğini güçlü biçimde vurgular. Bu ifade, robotların yalnızca teknolojik araçlar olmadığını, aynı zamanda insanlarla duygusal bağlar kurabilen varlıklar olarak algılanabileceğini gösterir. Bu bağlamda, ‘Robotların hakları olmasa da/ olmalıdır’ yaklaşımı, robotlara daha insancıl bir perspektifle yaklaşılması gerektiğini savunur. Söz konusu yaklaşım, robotların insanlarla kurduğu duygusal ve sosyal ilişkilerin, onlara belirli haklar tanınmasını gerektirebileceğini öne sürer.

İnsanların robotlara yönelik duygusal tepkileri, bireysel ve kültürel olarak çeşitlilik gösterdiğinden, etik sorumlulukların tanınması da toplumdan topluma değişebilir. Bu durum, ilişkisel yaklaşımın uygulama düzeyinde tutarsızlık yaratabileceğini göstermektedir. Örneğin, Charlie’nin Âdem’e karşı hem sevgi hem de pişmanlık hissetmesine rağmen, aynı zamanda nefret gibi olumsuz duygular da beslemesi, insan-robot ilişkilerinin çelişkili doğasını yansıtır: “İçgüdüsel tiksintim, duyduğum düşmanlıktan kaynaklanıyordu. O, bizim konuksevverliğimizi kötüye kullanmış, âşık olduğunu söylediği kişiye ihanet etmişti. Miranda’nın acı çekmesine ve aşağılanmasına neden olmuştu. Onun yüzünden ben yalnızlığa mahkûm oldum, Mark da yoksunluğa” (McEwan, 2024, s. 242). Bu tür duygusal karmaşa, bir yandan robotlara hak verilmesi gerektiği görüşünü desteklerken, öte yandan bu hakların nasıl tanımlanacağı konusunda önemli ölçüde belirsizlikler doğurmaktadır.

İnsanların androidlere yönelik duygusal karmaşa yaşamasının nedenlerinden biri, androidlerin de duygusal davranışlar sergilemesidir. Örneğin, Âdem’in insani duygulara sahipmiş gibi şiirler yazması, Miranda’ya âşık olduğunu söylemesi ve öfke gibi tepkiler göstermesi, Charlie’nin yaşadığı içsel çatışmayı derinleştirir. Ayrıca, Charlie’nin bileğini kırdığı için pişmanlık duyduğunu belirtip defalarca özür dilemesi, bu çatışmayı daha da karmaşık hale getirir. Bu tür duygusal tepkiler, robotların insanlarla kurduğu ilişkilerin, onlara belirli hakların tanınmasını gerektirebileceği yönündeki argümanları destekler. Ancak androidlerle insanlar arasında duygusal etkileşim gibi algılanan bu durumlar, gerçekte robotu tasarlayan kişinin bilinçli olarak programladığı tepkilerle sınırlıdır. Başka bir deyişle, androidlerin sergilediği duygusal davranışlar, sadece tasarımcılarının belirlediği ve programladığı tepkilerdir. Bu gerçek, robotların insanlarla kurduğu duygusal bağların doğallığını sorgulatırken, aynı zamanda bu bağların robot hakları tartışmalarındaki merkezi rolünü de ortaya koyar. ‘Robotların hakları olmasa da/olmalıdır’ yaklaşımı, bu tür duygusal etkileşimlerin robotlara belirli haklar tanınmasını gerektirebileceğini savunur.

Romanda Âdem'in, Miranda'yı cezasını çekmesi için şikâyet etmesi, Charlie'nin yanı sıra Miranda ve Mark'ın yaşamlarını köklü biçimde etkilemiştir. Âdem, Mark'ı kıskanmış ve onun evlat edinilmesini engellemeye çalışmıştır. Bu durum, robotların kurallar karşısında katı tutumlar sergileyerek insan yaşamı üzerinde ciddi etkiler yaratabileceğini göstermektedir. Bu noktada, robotların ilişki kurdukları bireyleri sadece duygusal değil, hukuki ve toplumsal olarak da etkileyebilmesi, ilişkisel yaklaşımın sınırlarını da gözler önüne serer. Çünkü bu davranışlar, aynı zamanda 'insansı' olmaktan uzak, idealize edilmiş tepkiler niteliğindedir. Androidlerin duygusal tepkileri, insan tepkilerinden farklıdır ve genellikle daha net ve belirgindir. Bu fark, androidlerin insan gibi empati kuramayacağı ya da karmaşık duygusal durumlarla başa çıkamayacağı anlamına gelir. Bu durum, toplumda karışıklığa yol açabilir; çünkü androidler insanları anlamak ve onlara uygun şekilde tepki vermek yerine, yalnızca belirli kurallar ve algoritmalar doğrultusunda hareket ederler.

Robotlara yönelik olumsuz tutumların, insanların da benzer biçimde olumsuz davranışlar geliştirmesine yol açabileceği endişesi, robot hakları konusundaki tartışmaların temelinde yatan ahlaki bir kaygıyı yansıtır. Bu kaygı, herhangi bir varlığa kötü davranmanın insanın etik değerlerine zarar verebileceği düşüncesine dayanır. Söz konusu bakış açısı, çıkar teorisiyle³ yakından ilişkilidir. Çıkar teorisi, insanların öncelikle kendi faydalarını ve çıkarlarını gözetenek karar verdiklerini savunur. Bu bağlamda, robotlara hak verilmesine dair tartışmalarda da bu varlıkların insanlara sağlayacağı yarar öne çıkar (Gunkel, 2018, s. 66). Eğer robotlar insanların maddi veya duygusal iyiliğine katkı sağlıyorsa, onlara hak verilmesi olumlu karşılanabilir. Ancak bu katkı ortadan kalkarsa, bu hakların gereksiz olduğu da ileri sürülebilir.

Marx ve Tiefensee'ye göre bireyler, belirli çıkarları olduğu sürece haklara sahip olabilir ve bu çıkarlar, başkalarına sorumluluk yüklemek için gerekçe oluşturur (2015, s. 72). Bu anlayış, yalnızca bireyin kendisine değil, toplumsal etik düzenin korunmasına da odaklanabilir. Bu nedenle, robotlara nasıl davrandığımız, insanlara karşı davranışlarımızı ve etik sorumluluklarımızı da dolaylı olarak etkileyebilir. Bu bağlamda David Levy, robotlara nasıl davrandığımızın, insanlara nasıl davrandığımıza dair bir örnek teşkil edeceğini ve bu davranışların çevremizdeki bireyleri etkileyebileceğini savunur. Levy'ye göre, çocuklar, ebeveynlerinden robotlara kötü davranmayı öğrenirse, bu davranış kalıbını insanlara da yöneltebilirler. Robotlar acı ya da mutsuzluk hissetmeyecek şekilde programlanabilse de bu durum çocukların empati yeteneğini zayıflatabilir. Çünkü robotlara kötü davranmayı öğrenmeleri, bu tutumu insan ilişkilerine de taşıyabilecekleri anlamına gelir. Bu yaklaşım, robotların acı çekip çekmemesinin ötesinde, onlara yönelik davranışların insanlara ve topluma olan etkileri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunur (2009, s. 214). Bu nedenle çıkar teorisi yalnızca bireysel faydayı değil, toplumsal etik düzeni de gözeten çift yönlü bir yaklaşımdır.

Blay Whitby, insan benzeri varlıklara kötü muamelelerin ahlaken yanlış olduğunu ve bu tür davranışların bireylerin insanlara da kötü davranma eğilimini artırabileceğini savunur (2008, s. 4). Bu görüş, insan haklarını savunan anlayışla da uyumludur çünkü robotlara yönelik kötü muamele dolaylı olarak insan haklarına zarar verebilir. Bu durum, çıkar teorisinin yalnızca faydaya değil, insanların etik yönelimine de dayandığını gösterir. Çıkar teorisi robot haklarını değerlendirirken bir ikilem yaratır. Bir yandan robotların insanlara fayda sağladıkları sürece haklara sahip olabileceği savunulurken, diğer yandan insanlara yönelik etik tutumların bozulmaması için robotlara da bazı hakların tanınması gerektiği ileri sürülür. Bu çift yönlü yaklaşım hem insanın menfaatini hem de etik düzeni korumayı amaçlar.

Çıkar teorisi, robotlara hak verilmesini kabul ettiği anda, bu varlıkların çıkarlarının da dikkate alınmasını zorunlu kılar. Bu durum, insanlar ile robotlar arasında çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasına yol açabilir. Örneğin, romanda Âdem'in kendi kapatma düğmesini devre dışı bırakması, robotlara hak verilmesi ve kendi çıkarlarını savunmaya başlamaları durumunda yaşanabilecek çatışmalara dair örtük bir uyarı niteliği taşımaktadır. Bu örnek, yalnızca çıkar teorisinin sınırlarını değil, aynı zamanda başka bir bakış açısı olan irade/seçim teorisiyle çelişisini de gözler önüne serer. İrade/seçim teorisine göre, bir varlığın hak sahibi olabilmesi için, o varlığın kendi kararlarını bilinçli biçimde alabilmesi gerekir. Bu teori, hakların yalnızca bilinçli tercih yapabilen, sorumluluk alabilen özneler için geçerli olduğunu savunur. Robotlar, insanlar gibi özgür iradeyle seçim yapamadıkları için, bu teoriye göre hak sahibi sayılamazlar.

Marx ve Tiefensee, bu görüşü savunan araştırmacıların, bir varlığın hak sahibi olabilmesi için o hakkı kullanma ya da reddetme özgürlüğüne sahip olması gerektiğini öne sürdüklerini belirtir (2015, s. 72). Başka bir deyişle, haklar, bireyin özgür iradesiyle kullanılabilen, tercihe bağlı yapılardır. Eğer bir varlık bu tercihleri yapamıyorsa, ona hak tanınması bu teoriye göre anlamsızdır. Bu nedenle robot hakları tartışması yalnızca etik değil, aynı zamanda robotların hak talep edebilecek bilişsel

3 Jeremy Bentham tarafından temelleri atılan çıkar teorisi, daha sonra Joseph Raz ve Matthew Kramer'in katkılarıyla çağdaş hak kuramları çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu teori, hakları refah meseleleriyle ilişkilendirmektedir. Bknz; Bentham, J. (1948). A fragment on government and An introduction to the principles of morals and legislation (W. Harrison, Ed.). Oxford, UK: Blackwell.; Raz, J. (1986). The morality of freedom. Oxford University Press.; Kramer, M. H. (1998). A debate over rights: Philosophical enquiries (N. E. Simmonds & H. Steiner, Eds.). Clarendon Press.

yetilere sahip olup olmadıklarıyla da ilgilidir. İrade teorisi şu an için robotlara hak verilmesini gereksiz görse de Yampolskiy (2016, s. 140), gelecekte yüksek bilişsel kapasiteye sahip robotların kendi adlarına karar verip hak talep edebileceklerini öne sürer. Bu nedenle, robot hakları tartışmalarında hem çıkar teorisinin (insan-robot çıkarlarının çatışması) hem de irade teorisinin (robotların irade sergileme potansiyeli) birlikte ve dikkatle değerlendirilmesi gerekir. İrade teorisine göre, bir kişinin hak sahibi olabilmesi için yalnızca çıkarlarının korunması yeterli değildir; hakka ilişkin ayrıcalık, talep, yetki veya dokunulmazlığı ileri sürebilecek yetkiye ya da kapasiteye sahip olması gerekir (Gunkel, 2018, s. 45). Nitekim, romanda, androidlerin irade gösterip muhakeme yapabildiği ve kendi çıkarlarını gözettiği örneklere sıkça yer verilmektedir. Bu bağlamda, yalnızca duygusal etkileşimler ve çıkarlara dayalı bir yaklaşımla robot haklarını savunmak, bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli sorunlara yol açabilir.

Örneğin, Âdem'in alışveriş yaparken insanların onu insan zannetmesinden memnuniyet duyması, Miranda ile cinsel ilişkiye girdiğinde zevk alması ve Charlie'ye "Duygularıma engel olamam [...] Her şeyi derinden hissediyorum. Söyleyebileceğimden daha fazla" (McEwan, 2024, s. 101-102) demesi, kendisini duygular bağlamında bir insanla özdeşleştirdiğini gösterir. Bu durum, androidlerle insanlar arasındaki etkileşimin ne denli karmaşık bir hâl alabildiğini gözler önüne serer. Zira bu tür davranışlar, yüzeyde robotların irade sergilemeye başladığına dair güçlü göstergeler olarak değerlendirilebilir ve bu bağlamda hak talebiyle ilişkilendirilebilir. Ancak bu davranışların ardında özgür bir irade değil de, ileri düzeyde tasarlanmış algoritmik tepkiler varsa, söz konusu göstergeler yalnızca bir simülasyonu yansıtır. Bu durum, robotların hem hak sahibi varlıklar olarak görülmesini hem de insanları taklit yoluyla dönüştürmesini felsefi açıdan çelişkili bir zemine oturtur. Öte yandan, insanın bir android gibi düşünmeye ve davranmaya başlaması, insani özelliklerini kaybederek yaşamını yalnızca zihinsel becerilere dayandırmasına neden olabilir. Bu da varoluşsal düzeyde içsel çatışmalara ve toplumda etik yozlaşmalara yol açabilir. Âdem'in "Zaman içinde gerçekleşecek iyileştirmelerle birlikte...sizi geçeceğiz...ve sizden daha kalıcı olacağız...sizi sevsek bile" (s. 232) sözleri, robotların artık kendi çıkarlarını gözetmeye başladığını açıkça gösterir. Bu ifade, robotların yalnızca bir araç olmaktan çıkıp bağımsız etik önelere dönüşüp dönüşmediği sorusunu daha karmaşık hâle getirir.

Özetle, bu roman, robotlara hak tanınması gerektiği yönündeki tartışmalara kurgu üzerinden etik bir çerçeve sunmakta ve bu tartışmaların duygusal, toplumsal ve teorik boyutlarını bir araya getirmektedir. Gunkel'in de vurguladığı üzere, araçsalci yaklaşım ve benzeri teoriler, robot hakları meselesine yalnızca olumlu ya da olumsuz yargılar üzerinden değil, bu tartışmaları derinleştiren ve düşünsel çeşitliliği teşvik eden araçlar olarak yaklaşılmalıdır (2018, s. 67).

Sonuç

Robotların hayatımıza hızla entegre olmasıyla birlikte, 'robot hakları' meselesi günümüzün en önemli etik ve felsefi tartışmalarından biri haline gelmiştir. Bu mesele yalnızca teknolojik bir problem olarak kalmamakta; insanlığın geleceğini biçimlendirecek toplumsal, ahlaki ve hukuki soruları da beraberinde getirmektedir. Ian McEwan'ın *Benim Gibi Makineler* adlı romanı, bu çok katmanlı tartışmayı edebi bir zemin üzerinden ele alarak, insan-robot ilişkilerini ve bu ilişkilerin doğurduğu etik ikilemleri derinlemesine sorgulamaktadır. Özellikle Âdem ve Havva gibi android karakterler aracılığıyla, robotların insanlarla kurduğu duygusal ve ahlaki bağlar üzerinden robot hakları tartışmasına özgün bir boyut kazandırılmaktadır.

Gunkel'in *Robot Hakları* kitabında öne sürdüğü dört temel yaklaşım 'Robotların hakları olamaz; robotların hakları olmamalıdır' (araçsalci yaklaşım), 'Robotların hakları olabilir; robotların hakları olmalıdır' (ahlaki öznellik yaklaşımı), 'Robotların hakları olsa da robotların hakları olmamalıdır' (ihtiyatlı yaklaşım), 'Robotların hakları olmasa da robotların hakları olmalıdır' (ilişkisel yaklaşım), McEwan'ın romanında karakterler ve olay örgüsü üzerinden somutlaştırılmaktadır. Bu yaklaşımlar, romanın olay örgüsü içinde yalnızca kuramsal olarak anlatılmamakta; karakterlerin seçimleri ve çatışmaları yoluyla edebi bir deneyime dönüştürülmektedir. Örneğin, Charlie'nin Âdem'i mülkiyet nesnesi gibi görmesi, 'Robotların hakları olamaz/olmamalıdır' yaklaşımını yansıtırken; Âdem'in insanlarla kurduğu karmaşık ilişkiler ve zaman zaman insanlardan daha tutarlı ahlaki kararlar alabilmesi, 'Robotların hakları olabilir/olmalıdır' tezini destekler. Androidlerle kurulan duygusal bağların yarattığı kontrol sorunları ve etik belirsizlikler, 'Robotların hakları olsa da/ olmamalıdır' yönündeki çekincelere zemin hazırlar. Öte yandan, Charlie'nin Âdem'e empati duymaya başlaması ve onu bir arkadaş olarak görmesi ise, 'Robotların hakları olmasa da/olmalıdır' yönündeki ilişkisel etik çerçeveyi güçlendirir.

Roman, robot hakları konusunda kesin bir hükme varmaz; bunun yerine bilinç, etik ve kimlik gibi kavramlar ekseninde okuyucuyu düşünmeye teşvik eder. Gunkel'in dört yaklaşımı roman boyunca farklı biçimlerde sorgulanır; ancak hiçbirisi üstün ya da nihai bir çözüm olarak sunulmaz. Bu durum, robot hakları meselesinin ne denli karmaşık, çok boyutlu ve bağlamsal olduğunu gözler önüne serer.

Edebiyat, robot hakları gibi derin etik meseleleri kurgusal bağlamlar aracılığıyla tartışmaya açarak hem toplumsal farkındalık yaratmakta hem de felsefi söyleme yeni bakış açıları kazandırmaktadır. McEwan'ın romanı da bu işlevi başarıyla

yerine getirmekte; yalnızca teorik düzeyde kalmayan, aynı zamanda insanların robotlarla kurduğu ilişkiler üzerinden pratik sonuçlar doğurabilecek bir etik tartışmayı gündeme taşımaktadır. Bu yönüyle edebiyat, teknolojik gelişmelere verilen insani tepkilerin anlaşılması için güçlü bir düşünsel alan sunar. Bu nedenle robot hakları tartışmasının, sadece bilimsel değil; ahlaki, toplumsal ve duygusal boyutlarıyla birlikte, disiplinlerarası bir bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla, robotlara hak tanıyıp tanımama kararı yalnızca onların teknik yeterliliklerine değil; onlarla kurduğumuz ilişkiler, yüklediğimiz anlamlar ve empati gibi insani değerlerle şekillenen çok katmanlı bir etik değerlendirmeye dayanmalıdır.

Kaynakça

- Adams, T. (2019, April 14). Ian McEwan: 'Who's going to write the algorithm for the little white lie?'. 2024 tarihinde The Guardian: <https://www.theguardian.com/books/2019/apr/14/ian-mcewan-interview-machines-like-me-artificial-intelligence> adresinden alındı
- Asaro, P. (2006). What should we want from a robot ethic? *International Review of Information Ethics*, 6(12), 9-16. doi:<https://doi.org/10.29173/irie134>
- Ashrafian, H. (2015). Artificial Intelligence and Robot Responsibilities. *Science and Engineering Ethics*, 21(2), 317-326. doi:10.1007/s11948-014-9541-0
- Bentham, J. (1948). A fragment on government and An introduction to the principles of morals and legislation (W. Harrison, Ed.). Oxford, UK: Blackwell.
- Boden, M., Bryson, J., Caldwell, D., Dautenhahn, K., Edwards, L., Kember, S., . . . Winfield, A. (2017). Principles of robotics: Regulating robots in the real world. *Connection Science*, 29(2), 124-129. doi:10.1080/09540091.2016.1271400
- Bostrom, N. (2014). Introduction—The transhumanist FAQ: A general introduction. In C. T. Peterson (Ed.), *Transhumanism and the body: The world religions speak* (s. 1-17). Palgrave Macmillan.
- Brooks, R. A. (2003). *Flesh and Machines: How Robots Will Change Us*. New York: Vintage Books.
- Bryson, J. J. (2010). Robots Should Be Slaves. Y. Wilks (Dü.) içinde, *Close Engagements with Artificial Companions: Key social, psychological, ethical and design issues*. (s. 63-74). Amsterdam: John Benjamins.
- Bryson, J. J. (2018). Patency is not a virtue: the design of intelligent systems and systems. *Ethics and Information Technology*, 20, 15-26. doi:<https://doi.org/10.1007/s10676-018-9448-6>
- Bryson, J. J., Diamantis, M. E., & Grant, T. D. (2017). Of, for, and by the people: the legal lacuna of synthetic persons. *Artif Intell Law*, 25(3), 273-291. doi:<https://doi.org/10.1007/s10506-017-9214-9>
- Channell, D. F. (1991). *The Vital Machine: A Study of Technology and Organic Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Darling, K. (2016). Extending legal protection to social robots: The effects of anthropomorphism, empathy, and violent behavior toward robotic objects. R. Calo, A. M. Froomkin, & I. Kerr (Dü) içinde, *Robot Law* (s. 213-231). Northampton: Edward Elgar Publishing. doi:<https://doi.org/10.4337/9781783476732.00017>
- Darling, K. (2017). "Who's Johnny?" Anthropomorphic framing in human-robot interaction, integration, and policy. P. Lin, R. Jenkins, & K. Abney (Dü) içinde, *Robot Ethics 2.0: From Autonomous Cars to Artificial Intelligence* (s. 173-191). New York: Oxford University Press.
- Dennett, D. C. (1998). *Brainstorms: Philosophical Essays on Mind and Psychology*. Cambridge: MIT Press.
- Feenberg, A. C. (1991). *Critical Theory of Technology*. Oxford: Oxford University Press.
- Ferrari, R. (2022). A Plunge into Otherness: Ethics and Literature in Machines Like Me by Ian McEwan. *Between*, 12(24), 247-271. doi:<https://doi.org/10.13125/2039-6597/5166>
- Fukuyama, F. (2004). Transhumanism. *Foreign Policy*, 144, 42-43. <https://doi.org/10.2307/4152980>
- Goertzel, B. (2002, May). *Thoughts on AI Morality*. Dynamical Psychology: An International, Interdisciplinary Journal of: <https://www.goertzel.org/dynapsyc/2002/AIMorality.htm> adresinden alındı
- Gunkel, D. J. (2018). *Robot Rights*. Cambridge: MA: MIT Press.
- Hall, J. S. (2011, Temmuz 5). *Beyond AI: Creating the Conscience of the Machine*. Amherst, NY: Prometheus Books. KurzweilAI. net. adresinden alındı
- Haraway, D. J. (2008). *When Species Meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Heidegger, M. (1977). *The Question Concerning Technology and Other Essays*. (W. Lovitt, Çev.) New York: Harper & Row.
- Johnson, D. G. (2006). Computer systems: Moral entities but not moral agents. *Ethics and Information Technology*, 8, 195-204. doi:<https://doi.org/10.1007/s10676-006-9111-5>
- Klein, W. E. (2016). Robots make ethics honest: And vice versa. *Acm Sigcas Computers and Society*, 45(3), 261-269. doi:<https://doi.org/10.1145/2874239.2874276>
- Kopka, K., & Schaffeld, N. (2020). Turing's Missing Algorithm: The Brave New World of Ian McEwan's Android Novel Machines Like Me. *Journal of Literature and Science*, 13(2), 52-74.
- Kramer, M. H. (1998). *A debate over rights: Philosophical enquiries* (N. E. Simmonds & H. Steiner, Eds.). Clarendon Press.
- Książkowska, I. (2022). Can Androids Write Science Fiction? Ian McEwan's Machines like Me. *Critique: Studies in Contemporary Fiction*, 63(4), 414-429. doi:<https://doi.org/10.1080/00111619.2020.1851165>
- Kurzweil, R. (2005). *The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology*. New York: Viking Penguin.
- Levy, D. (2005). *Robots Unlimited: Life in a Virtual Age*. Boca Raton: CRC Press.
- Levy, D. (2009). The ethical treatment of artificially conscious robots. *International Journal of Social Robotics*, 1, 209-216.

doi:10.1007/s12369-009-0022-6

- Marx, J., & Tiefensee, C. (2015). Of animals, robots and men. *Historical Social Research*, 40(4), 70–91. doi:10.12759/hsr.40.2015.4.70-91
- McCarthy, J. (1995). Making Robots Conscious of Their Mental States. K. Furukawa, D. Michie, & S. H. Muggleton (Dü.), *Machine Intelligence 15* içinde (s. 3-17). Oxford: Oxford University Press.
- McEwan, I. (2019, April 19). *Ian McEwan on Rewriting the Past: 'It's Not Quite a Dystopia, It's Something Slightly Better than Reality'*. Penguin Official: <https://www.penguin.co.uk/articles/2019/04/ian-mcewan-machines-like-me-interview> adresinden alındı
- McEwan, I. (2019). *Machines Like Me*. London: Jonathan Cape.
- McEwan, I. (2024). *Benim Gibi Makineler* (5 b.). (İ. Özdemir, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Miller, L. F. (2015). Granting automata human rights: Challenge to a basis of full-rights privilege. *Human Rights Review*, 16(4), 369-391. doi:10.1007/s12142-015-0387-x
- Neely, E. L. (2014). Machines and the Moral Community. *Philosophy & Technology*, 27, 97–111. doi:10.1007/s13347-013-0114-y
- Neuhäuser, C. (2015). Some skeptical remarks regarding robot responsibility and a way forward. C. Misselhorn (Dü.) içinde, *Collective Agency and Cooperation in Natural and Artificial Systems: Explanation, Implementation, and Simulation* (s. 131-148). New York: Springer.
- O'Regan, J. K. (2007). How to Build Consciousness into a Robot: The. M. Lungarella, F. Iida, J. Bongard, & R. Pfeifer (Dü) içinde, *50 Years of Artificial* (s. 332–346). Berlin: Springer-Verlag.
- Raz, J. (1986). *The morality of freedom*. Oxford University Press.
- Saleem, R. (2019, April 20). *Machines like me by Ian McEwan review: A baggy and jumbled narrative*. The Irish Times: <https://www.irishtimes.com/culture/books/machines-like-me-by-ian-mcewan-review-a-baggy-and-jumbled-narrative-1.3849775> adresinden alındı
- Santosuosso, A. (2016). The human rights of nonhuman artificial entities: an oxymoron? *Jahrbuch für Wissenschaft und Ethik*, 19(1), 203–238. doi:10.1515/jwiet-2015-0114.
- Schwitzgebel, E., & Garza, M. (2015). A defense of the rights of artificial intelligences. *Midwest Studies In Philosophy*, 39(1), 89-119. doi:10.1111/misp.12032.
- Shang, B. (2020). From Alan Turing to Ian McEwan: Artificial Intelligence, Lies and Ethics in *Machines Like Me*. *Comparative Literature Studies*, 57(3), 443-453. doi:10.5325/complitstudies.57.3.0443
- Sparrow, R. (2004). The turing triage test. *Ethics and*, 6(4), 203–213. doi:10.1007/s10676-004-6491-2.
- Sudia, F. W. (2001). A Jurisprudence of Artefacts: A Blueprint for a Synthetic Citizen. *Journal of Future Studies*, 6(2), 65-80.
- Torrance, S. (2003). Could we, should we, create conscious robots? *Journal of Health, Social and Environmental Issues*, 4(2), 43-46.
- Velmans, M. (2009). *Understanding Consciousness* (Second Edition b.). New York: Routledge.
- Vladeck, D. J. (2014). Machines without principals: liability rules and artificial intelligence. *Washington Law Review*, 89, 117-150.
- Wallach, W., & Allen, C. (2009). *Moral Machines: Teaching Robots Right from Wrong*. Oxford: Oxford University Press.
- Warrick, K. (2012). Robots with biological brains. P. Lin, K. Abney, & G. A. Bekey (Dü) içinde, *Robot Ethics: The Ethical and Social Implications of Robotics* (s. 317–332). Cambridge: MA: MIT Press.
- Whitby, B. (2008). Sometimes it's hard to be a robot: A call for action on the ethics of abusing artificial agents. *Interacting with Computers*, 20(3), 326-333. doi:https://doi.org/10.1016/j.intcom.2008.02.002
- Yampolskiy, R. V. (2013). Artificial Intelligence Safety Engineering: Why Machine Ethics Is a Wrong Approach. V. C. Müller (Dü.) içinde, *Philosophy and Theory of Artificial Intelligence. Studies in Applied Philosophy, Epistemology and Rational Ethics* (s. 389-296). Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag.
- Yampolskiy, R. V. (2016). *Artificial superintelligence: a futuristic approach*. New York: CRC Press.